

Sonja Novak-Lukanovič, Saša Žabjek

KULTURNO-PROSVETNO SODELOVANJE S PRIPADNIKI SLOVENSKE NARODNE MANJŠINE V FURLANIJI-JULIJSKI KRAJINI

Zbliževanje med narodi in sodelovanje sta, kljub mejam, zgodovini, jeziku ali tradicijam, ki sicer ločujejo državo od države, narod od naroda, tista nuja, ki omogoča boljši in hitrejši razvoj, narodnim manjšinam pa celovit jezikovni in kulturni obstoj. Sodelovanje na različnih področjih prinaša boljše medsebojno poznavanje, ki po svoje prispeva h krepitvi miru in sodelovanja med narodi. Sodelovanje na kulturno-prosvetnem področju je resda samo ena izmed oblik stikov, vendar pomeni neprecenljivo vez med narodi, posebno še med narodno manjšino in matico. Tudi države udeleženke KEVS-a so se v sklepni listini med drugim zedinile in opredelile pomen sodelovanja in izmenjave na področju kulture in izobraževanja. Na koncu so posebno poudarile vlogo, ki jo pri takšnem sodelovanju lahko odigrajo manjšine: »Države udeleženke, ki priznavajo, da narodnostne manjšine ali regionalne kulture lahko prispevajo k sodelovanju med njimi na raznih področjih kulture (izobraževanja), rameravajo olajšati njihov prispevek ob upoštevanju legitimnih interesov njihovih članov, če takšne manjšine ali kulture obstajajo na njihovem ozemlju.«¹ Obe določili sta sicer samo deklarativno-politične narave, vendar države udeleženke zavezujejo, da ju spoštujejo in uresničujejo.

Težnja po jezikovnih in kulturnih stikih ter povezanosti z ustreznimi ustanovami in dejavnostmi v matični državi, ki pripadnikom narodnih manjšin zagotavljajo, da se ohranjajo kot posebne narodnostne skupnosti, se pojavlja tudi pri narodnih manjšinah, ki živijo v popolnoma drugačnih družbeno-gospodarskih razmerah kot matični narod. Seveda stiki z matico ne smejo pomeniti zapiranja narodne manjšine pred okoljem, ki jo obdaja, nasprotno, manjšina, katere življenje poteka v okviru družbeno-gospodarskih odnosov države, v kateri živi, mora prispevati tudi k njeni ustvarjalnosti in družbenemu življenju. Na drugi strani pa preprečevanje teh stikov ogroža narodnostno samobitnost manjšine in je v svojem bistvu poseben vidik asimilacijske politike.

Položaj narodne manjšine je v veliki meri odvisen od odnosa države, v kateri živi, do manjšinske problematike, posredno pa nanj vpliva tudi splošna raven odnosov med državo, v kateri živi, in državo matičnega naroda. Dobri odnosi se odražajo v širini in možnostih stikov ter povezanosti narodne manjšine z matico in odločilno prispevajo k samemu obstoju in razvoju narodne manjšine.

Narodna identiteta posamezne manjšine temelji tudi na ohranjanju jezika, kulturnih vrednot in tradicij. Le tista kultura je življenjsko močna, ki je sposobna dajati in sprejemati, zato se mora povezovati z drugimi narodnimi kulturami, ne v smislu kulturnega unitarizma, ki duši narodne kulture ali jih prisilno asimilira v neko nadnacionalno kulturo, ampak v smislu medsebojnega plodnega bogatenja. To še toliko bolj velja za manjšinsko kulturo, za katero je značilno in nujno dvojno povezovanje: s kulturo prostora, v katerem manjšina živi, torej s kulturo večinskega naroda in s kulturo matičnega naroda, čeprav to povezovanje in sodelovanje prinašata s seboj vrsto vprašanj, ki še niso popolnoma razrešena.

Že sam položaj narodnih manjšin, ne glede na obstoječe razlike med njimi, »zahteva posebne ukrepe, skrb in pomoč, da bi lahko živeli enakopravno z drugim

¹ Sklepna listina, Konferenca o varnosti in sodelovanju, Helsinki, 1975, p. 22—23.

prebivalstvom in ohranjali svojo narodnostno, kulturno, jezikovno ipd. identiteto».² Za takšne ukrepe se bori tudi slovenska narodna manjšina v Italiji, kajti samo skrb in pomoč, posebno če sta izraženi le z besedami, ji ne zadoščata. Na bolj ali manj ugodno oblikovanje manjšinske zakonodaje pa lahko med drugim vplivata tudi trdnost in razsežnost vezi med narodno manjšino in njeno matico. Ob pričetku parlamentarne razprave o predlogih zakona o globalni zaščiti slovenske narodne manjšine v Italiji se zdijo dolgoletne pobude Slovencev in italijanskih demokratičnih strank na pragu prvega uspeha, ki bo dosežen šele z dokončnim sprejemom zakona in seveda odvisen od njegove vsebinske razsežnosti.

Predlogi osnutkov zakona o globalni zaščiti Slovencev posameznih italijanskih političnih strank in zahteve Slovencev, kot sta jih izrazili SKGZ in SSK, so glede kulturno-prosvetnega sodelovanja različni, nekateri ga sploh ne omenjajo (npr. predloga PSI in KD). Tisti, ki ga omenjajo, poudarjajo njegov pomen za kulturni in jezikovni razvoj slovenske narodne manjšine in nato sodelovanje različno razčlenjujejo: dokument SKGZ postavlja zahtevo po »tesni in nepretrgani povezanosti s kulturnim življenjem matičnega naroda«³ in po »priznavanju v Jugoslaviji doseženih diplom na poklicnem področju«⁴ kot tudi dodatno izobraževanje zaradi spoznavanja specifičnega izrazoslovja in opozarja na poglobitev sodelovanja med univerzami v Furlaniji-Juljski krajini in SR Sloveniji. 15. člen osnutka SSK se zavzema za »olajšave stikov s središči in kulturnimi ustanovami SR Slovenije . . .«,⁵ zahteve po priznavanju diplom izrecno ne omenja več. Med osnutki, predloženimi v osmi zakonodajni dobi, le predlog KPI potrjuje možnost razvoja prosvetno-kulturnih stikov slovenske narodne manjšine z matičnim narodom. V 10. členu zahteva zagotovitev štipendiranja, oziroma financiranja izobraževanja pripadnikov slovenske narodne manjšine na šolah vseh stopenj v Jugoslaviji in tudi priznavanje tu doseženih diplom. V 21. členu pa predvideva »poenostavljenje upravnih postopkov in carinske oprostitve za začasno ali dokončno uvažanje ali izvažanje kulturnih dobrin in umetnostnih sredstev«.⁶ Celo A. Gruber Benco je v svojem umaknjem predlogu v 6. členu podpirala razvoj stikov slovenske narodne manjšine s »kulturnim okoljem ustreznega jezika v drugi evropski državi«⁷ in tudi enakovrednost diplom.

Predlogi osnutkov zagotavljajo slovenski narodni manjšini v Italiji določene pravice na področju šolstva in kulture, pri tem pa premalo **eksplicitno** poudarjajo neposredne žive stike narodne manjšine z matico, stike, ki omogočajo, da se jezik in kultura, ki nista statična, razvijata in prilagajata razvoju na naravoslovnem, tehnološkem in družboslovnem področju in tako pripadniku narodne manjšine omogočata, da se enakopravno vključuje v vse sfere družbenega življenja države, v kateri živi in države matičnega naroda ter mu odvzema občutek manjvrednosti in primerjavi z jezikom in kulturo večinskega naroda.

Slovenska narodna manjšina v Italiji, v nasprotju z italijansko in madžarsko narodnostjo v SR Sloveniji, nima ustavno zagotovljenih stikov z matičnim narodom, stikov, ki pospešujejo njen kulturni in jezikovni razvoj, kar pa ne pomeni,

² Petrič, E.: Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin, Obzorja, Maribor, 1977, p. 78.

³ Dokument o pravicah slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, SKGZ, Razprave in gradivo, 9/10, Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1979, p. 225.

⁴ Ibidem

⁵ Tutela globale della minoranza slovena. Atti parlamentari, Disegni di legge e relazioni — Documenti, Roma, 1980.

⁶ Norme di tutela per i cittadini italiani di lingua slovena. Atti parlamentari, Disegni di legge e relazioni — Documenti, Roma, 1980.

⁷ Norme per la difesa delle minoranze etnico-linguistiche, friulana, slovena e tedesca della Regione autonoma Friuli-Venezia Giulia. Atti parlamentari, Disegni di legge e relazioni — Documenti, Roma, 1980.

da takšni stiki, posebno na kulturno-prosvetnem področju, ne obstajajo. Nasprotno, kulturno-prosvetno sodelovanje med SR Slovenijo in Furlanijo-Juljsko krajino, oziroma s tam živečimi pripadniki slovenske narodne manjšine, poteka na treh različnih ravneh:

A. na meddržavnem na osnovi programov prosvetnega in kulturnega sodelovanja med SFR Jugoslavijo in Republiko Italijo. Triletni programi izhajajo iz kulturnega sporazuma, sklenjenega med obema državama 3. 12. 1960 v Rimu. Sporazum ne vsebuje posebnih členov, ki bi se nanašali na kulturo slovenske narodnostne skupnosti v Italiji. Določa pa recipročnost vseh aktivnosti (člen 13). Do zdaj je bilo podpisanih devet programov, zadnji med njimi 6. 5. 1982 za obdobje 1982—1984. Samo dva izmed njih vsebujeta poseben člen, ki se izrecno nanaša na slovensko narodno manjšino, čeprav pomenita le droben del nujno potrebnih stikov narodne manjšine z matico:

— v sedmem programu, ki je veljal za obdobje 1974—1976, člen 52 določa, da bosta obe strani s svojimi notranjimi predpisi podpirali vse oblike kulturne dejavnosti in izmenjave slovenske in hrvaške manjšine v Italiji, oziroma italijanske narodnosti v Jugoslaviji, vendar je prav del, ki se nanaša na sodelovanje za celotno deželo Furlanijo-Juljsko krajino in s tem tudi za Slovence, pogojen, ker morajo sodelovanje krajevnih administrativnih oblasti — občine, pokrajine in dežele — po italijanskih zakonih odobriti italijanske centralne oblasti;

— člen 57 devetega programa sicer ne govori izrecno o sodelovanju, vendar je le-to vključeno v dokaj široko in ohlapno zagotovilo o uresničevanju pobud za kulturni razvoj slovenske narodne manjšine v Italiji oziroma italijanske narodnosti pri nas, ker prav pomoč matičnega naroda omogoča hitrejši in boljši razvoj manjšinske kulture in izobraževanja. Tako se na primer prav zaradi neurejene ekvivalence diplom pogloblja pomen enoletnega štipendiranja za strokovno izpopolnjevanje učiteljev, ki poučujejo na šolah s slovenskim učnim jezikom ter tako vnašajo v svoje delo specifični metodično-didaktični način poučevanja. Člen odpira še možnosti krajevnih oblasti, da skrbijo za različne oblike sodelovanja ob predhodnem soglasju odgovornih organov. Poleg tega že 54. člen zagotavlja, da bosta obe strani olajšali sodelovanje na kulturnem področju med italijansko krajevno upravo (deželo, pokrajinami in občinami) in jugoslovanskimi družbeno-političnimi skupnostmi (republikami, pokrajinami in občinami), kar posredno velja tudi za Furlanijo-Juljsko krajino in v njej živeče Slovence, čeprva jih izrecno ne omenja.

Zanimivo je, da osmi program, ki je bil podpisan 14. 7. 1977 za obdobje 1977—1979, torej že po ratifikaciji osimskih sporazumov, slovenske narodnostne skupnosti ne omenja posebej, kljub 52. členu predhodnega programa, in se nanjo nanaša le posredno, čeprav se je neposredno dotika posebno v tistih členih, kjer govori o podpiranju sodelovanja med posameznimi kraji — npr. med Gorico in Novo Gorico (člen 71) — oziroma o podpori neposrednemu sodelovanju, temelječemu na neposrednih dogovorih (člen 72) ob izpolnjevanju že znanega pogoja: predhodne odobritve italijanskih centralnih oblasti (člen 74). To po svoje pričča o težavah, ki sta jih imeli podpisnici programa pri usklajevanju določil, ki se nanašajo na narodne manjšine oziroma narodnosti in o postopnosti, s katero njihova vloga prodira v zavest politične javnosti.

B. na regionalnem v okviru kulturnega sodelovanja treh sosednih dežel SR Slovenija-Furlanija-Juljska krajina-Koroška in komisije za kulturo, informacije, znanost in izmenjavo mladinskih skupin leta 1978 ustanovljene delovne skupine Alpe-Jadran, ki povezuje dežele alpskega loka, med njimi SR Slovenijo in Furlanijo-Juljsko krajino. Manjšina tu ni posebej izpostavljena, čeprav je v samo sodelovanje vključena.

Regionalno kulturno sodelovanje treh dežel je bilo posebno dobro razvito v 60. letih, ko je z izmenjavo gostovanj opernih in filharmoničnih ansamblov, likovnih razstav . . . močno povečalo medsebojno poznavanje treh svetov, ki se tu srečujejo: slovanskega, romanskega in germanskega, vendar se je z leti počasi izživelo. Vse tri dežele so zato pripravile novo, drugačno zasnovo medsebojnega sodelovanja, ki predvideva vsaki dve leti celovito predstavitev več različnih področij (likovna razstava INTART, srečanje pisateljev, filmska prireditve, knjižnična razstava, nastop glasbenih ansamblov) v vseh treh sodelujočih deželah.

Kulturna komisija delovne skupine Alpe-Jadran pripravlja najrazličnejše kulturne prireditve: likovne razstave, gledališke predstave, glasbene prireditve, strokovne razprave . . ., s katerimi ne želi samo predstaviti kulturne dejavnosti posameznih dežel udeleženk, ampak počasi ustvariti iz vseh skupnih elementov tisto trdno vez, ki bo omogočala boljše medsebojno sodelovanje in približati vsem posebnosti posameznih kultur, da bodo s tem odpadli še tisti vzroki (npr. jezikovni), ki so do zdaj onemogočali boljše medsebojno povezovanje in sodelovanje. Slovenska narodna manjšina bi lahko in bi tudi morala dane možnosti takšnega sodelovanja dodobra izkoristiti tako v okviru dežele, v kateri živi, kot enotnega slovenskega kulturnega prostora.

C. neposredno na osnovi neposrednih dogovorov, tudi sodelovanje, ki ga obstoječi meddržavni program načeloma podpira, čeprav ga posebej ne navaja: na primer, sodelovanje s slovensko narodnostno skupnostjo prek slovenskih zamejskih organizacij in združenj na različnih kulturnih prireditvah (kot Primorska poje), tudi tistih, ki poleg Slovencev vključujejo še italijansko govoreči del prebivalstva (različne športne prireditve . . .), kakor tudi stiki posameznih šol na skupnih kulturnih in športnih prireditvah oziroma pri izmenjavi strokovnih mnenj. Izkušnje kažejo, da seminarji, ki potekajo po meddržavnem programu, zamejske učitelje ne zadovoljujejo popolnoma, ker so po obliki dejansko le ciklusi strokovnih predavanj akademikov in pedagogov, in vse pre malo vključujejo praktične vidike poučevanja na slovenskih šolah v Italiji.⁸ Za pedagoške delavce so zato zelo koristna občasna predavanja strokovnjakov iz matične domovine, ki se nanašajo na določeno specifično temo (npr. predavanja kot so jih organizirali strokovni delavci Zavoda za šolstvo — OE Nova Gorica o časovni razporeditvi učne snovi za slovenski jezik in matematiko).

Slovenci v Italiji imajo, drugače kot koroški ali porabski Slovenci, poleg ljubiteljske razvito tudi profesionalno kulturno dejavnost s profesionalnimi ustanovami, ki jim sicer zagotavljajo kvalitetnejše ustvarjanje in poustvarjanje, pa vendar kulturna dejavnost tudi tam še vedno večinoma temelji na ljubiteljski dejavnosti, ki sega v prav vsak slovenski kraj od Kanalske doline do Milj. Ta množičnost v kulturni dejavnosti se kaže tudi v neposrednem kulturnem sodelovanju, predvsem v obmejnih krajih kot tudi med pobratenimi mesti in celo našimi krajevnimi skupnostmi ali pod okriljem Zveze kulturnih organizacij Slovenije. Ta pripravlja konkretne vsakoletne programe kulturnih stikov in sodelovanja s slovenskimi kulturnimi organizacijami, društvi in ustanovami, ki delujejo izven SR Slovenije, izhajajoč iz potreb, možnosti in hotenj slovenske narodnostne skupnosti in upoštevajoč specifične razmere, v katerih živijo, delajo in kulturno delujejo. Programi predvidevajo na primer posredovanje strokovne in organizacijske pomoči nosilcem kulturne dejavnosti, vzgojo strokovnih in organizacijskih kadrov na različnih seminarjih, pomoč pri izvajanju prireditvene in gostovanjske dejavnosti . . . Po-

⁸ Pertot-Legiša, S.: Oblike sodelovanja med Italijo in Jugoslavijo na področju manjšinskega šolstva s posebnim ozirom na strokovno izpopolnjevanje šolnikov. Pedagoški list, 2/3, Trst, 1982, p. 13.

dobne programe v podporo različnim neposrednim oblikam kulturnega sodelovanja najdemo v samoupravnih aktih vsake obmejne regije, občine in krajevne skupnosti ter v programih posameznih kulturnih društev, še več pa je sodelovanja, ki se razvija vsakodnevno brez kakršnihkoli programov, največkrat ostane celo nezabeleženo, kot preprost odraz potreb ljudi s te ali one strani meje, kajti sodelovanje ni in ne sme biti nikoli le enosmerno.

Pri vsej različnosti kulturno-prosvetnega sodelovanja med SR Slovenijo in Furlanijo-Julijsko krajino oziroma s slovensko narodno manjšino je največkrat prav neposredno sodelovanje tisto, ki sprotno odgovarja zahtevam narodne manjšine, ne samo zaradi zemljepisne bližine in večje zgodovinske povezanosti, ki brez dvoma k temu pripomoreta, ampak preprosto zaradi večje zavzetosti ljudi, da ne glede na državno mejo s skupnimi močmi ohanjajo in razvijajo slovensko besedo in z njo slovensko kulturo. Neposredno sodelovanje sicer še vedno niha in je stihijsko, prepogosto odvisno od pobud, zagnanosti in dobre volje posameznih nosilcev, često z le minimalno finančno podporo, pa vendar je njegov pomen nesporen: dopolnjuje že preozke okvire meddržavnega kulturno-prosvetnega sodelovanja, nakazuje smeri, ki bi jim moralo slediti regionalno sodelovanje in vzpostavlja tiste pristne jezikovne in kulturne vezi med matico in narodno manjšino, ki pri narodni manjšini dvigajo samozavest s tem, da lahko enakopravno postavlja ob bok italijanski kulturi ali jeziku svojo kulturo in svoj jezik ter izobrazbeno raven svojih pripadnikov, ki je na eni strani pomembna v odnosu do integracije z večinskimi narodom, na drugi pa zaradi avtonomije slovenske narodnostne skupnosti. Zato bi tudi neposredno kulturno-prosvetno sodelovanje moralo biti deležno večje vsestranske podpore. To sodelovanje najbolje odraža vsakdanji utrip kulturnega življenja in se prav zaradi svoje odvisnosti od trenutnega položaja, potreb in zahtev narodne manjšine morda zdi preveč preprosto, malenkostno in zato zanemarljivo. Toda ne, vezi, ki so jih dolga leta tkali tudi z neposrednim kulturno-prosvetnim sodelovanjem, na primer Tolminci z beneškimi in kanalskimi Slovenci, društva in posamezniki iz obeh Goric in okolice ali Trsta in zaledja, so po eni strani obujale in krepile narodnostno zavest, po drugi pa gradile za tamkajšnje življenje tako pomembno pot, da je danes ne moremo več in tudi ne smemo zapreti.

Viri

- Petrič E.: Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin, Obzorja, Maribor, 1977.
 Vukas, B.: Etničke manjine i međunarodni odnosi, Školska knjiga, Zagreb, 1978.
 Devetak, S.: Odnos med matico in manjšino — pogled na sodelovanje Slovenije s slovensko narodnostno skupnostjo v Avstriji. 13. koroški kulturni dnevi, 28.—30. 12. 1981, Klagenfurt/Celovec.
 Domej, T.: O stikih med manjšino in matico iz zornega kota koroških Slovencev, Razprave in gradivo, 13/14, Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1981, p. 223—226.
 Narodne manjšine danes, svetovno in meddržavno sodelovanje za izboljšanje zaščite narodnih, etničnih in drugih manjšin, Sodobnost, 7, Ljubljana, 1974, p. 638—669.

Riassunto

LA COLLABORAZIONE CULTURALE — EDUCATIVA CON GLI APPARTENENTI ALLA MINORANZA SLOVENA NELLA REGIONE FRIULI-VENEZIA GIULIA/FURLANIJA-JULIJSKA KRAJINA

Malgrado i confini, la storia, la lingua nonché le tradizioni che dividono gli stati e le nazioni, l'umanità si è ormai resa conto, in misura significativa, delle opportunità di avvicinarsi e di collaborare. L'avvicinamento tra le nazioni e la loro collaborazione rappresentano oggi una necessità che alle nazioni offre le possibilità per uno sviluppo più rapido e migliore e alle minoranze nazionali addirittura le possibilità per uno sviluppo più rapido e migliore e alle minoranze nazionali addirittura le possibilità di esistere.

La tendenza di stabilire i contatti linguistici e culturali nonché i legami con i centri della cultura nello stato originario è sempre presente nelle minoranze nazionali sebbene vivano nelle condizioni socio-economiche del tutto diverse della nazione originaria, perché questi contatti e legami garantiscono agli appartenenti alle minoranze nazionali la loro conservazione come comunità nazionale particolare.

Le proposte di legge della tutela globale degli Sloveni in Italia, formate dai singoli partiti politici e le esigenze slovene, presentate dall'Unione culturale economica slovena e dall'Unione slovena apportano concetti diversi della collaborazione culturale-educativa. Queste proposte peraltro alla minoranza nazionale garantiscono certi diritti sul piano scolastico e culturale, però non ribadiscono in modo abbastanza esplicito i suoi rapporti diretti e vivi con il paese originario.

La collaborazione attuale della RS di Slovenia con gli appartenenti alla minoranza nazionale slovena residenti nella Regione Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijaska krajina si svolge a tre livelli diversi, cioè: livello interstatale, quello regionale ed infine direttamente tra la popolazione delle due regioni.

La collaborazione diretta è fra tutte queste forme della collaborazione culturale — educativa proprio quella che quotidianamente accontenta le esigenze della minoranza nazionale slovena in modo più efficace, completando i quadri, ormai troppo stretti, della collaborazione interstatale. Nello stesso tempo indica alla collaborazione regionale le direzioni da seguire e stabilisce quei contatti linguistici e culturali spontanei tra la minoranza e la nazione originaria, che alla minoranza nazionale danno la consapevolezza del proprio valore.

Summary

CULTURAL AND EDUCATIONAL CO-OPERATION WITH MEMBERS OF THE SLOVENE NATIONAL MINORITY IN FRIULI-VENEZIA GIULIA/FURLANIJA-JULIJSKA KRAJINA

Rapprochement among nations and co-operation are, in spite of borders, history, language or traditions that separate states and nations, the need which enables better and faster development, and even existence to national minorities.

National minorities living in socio-economic circumstances completely different from those in which their mother nation lives, tend to have language and cultural contacts and links with the suitable institutions and activities in their mother country which assure that members of national minorities remain special national communities. Bills on global protection of the Slovenes as having been stated by the Slovene Cultural and Economic Association and the Slovene Union, differ as to cultural and educational co-operation.

The national minority living in Italy is assured certain rights in the domain of instruction and culture, while the importance of direct contacts of the national minority with its mother nation is not enough emphasized.

The SR of Slovenia and Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijaska krajina and members of the Slovene national minority living in this region respectively, co-operate in the fields of culture and education on three different levels: between the States, regions and directly.

Among various ways of cultural and educational co-operation between the SR of Slovenia and Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijaska krajina and the Slovene national minority respectively, the direct co-operation corresponds most often to actual demands of the national minority; it completes the frames of bilateral cultural and educational co-operation which have become too narrow, and points out to direction which should lead to the regional co-operation and establish the true language and cultural links between the mother nations and the national minority which contribute to deeper self-consciousness of the national minority.